

Asia: VN/32207/2022

Arviomuistio etäyhteyksistä oikeudenkäynneissä

Lausunnonantajan lausunto

Voitte kirjoittaa lausuntonne alla olevaan tekstikenttään

1.Yleistä

Oikeusministeriö on pyytänyt Oulun käräjäoikeudelta lausuntoa mainitusta arviomuistiosta. Käräjäoikeus esittää kunnioittaen lausuntonaan seuraavaa.

Oikeudenkäynnissä on aina kysymys johdetusta keskustelusta. Riippumatta siitä, mikä on kunkin henkilön rooli esimerkiksi käräjäoikeudessa suullisesti käsiteltävässä asiassa, kukin pääsee ja joutuu tässä johdetussa keskustelussa osallistumaan oman roolinsa edellyttämällä tavalla. Tähän ei lähtökohtaisesti vaikuta se, mistä paikasta käsin kukin osallistuu oikeudenkäyntiin.

Etäyhteyksien käytön laajuuteen ja niiden merkitykseen nähden käräjäoikeus puoltaa sitä, että oikeudenkäyntiä koskevia menettelyitä kehitetään ja ohjataan lain säännöksillä.

2.Etäyhteyssääntelyn yleiset reunaehdot (arviomuistion kohta 4.1)

Etäyhteyksiä hyödyntämällä toteutettavissa oikeudenkäynneissä asianosaiset ovat voineet suullisesti esittää näkemyksensä suoraan asian ratkaisevalle henkilölle tai henkilöille. Kirjallisia todisteita vastaanotettaessa etäyhteyden päässä oleva osallinen näkee ja pääsee lausumaan todisteesta täysin vastaavalla tavalla kuin muutkin oikeudenkäyntiin osallistuvat. Etäyhteyden päässä olevaa kuulee ja näkee omalta laitteeltaan sen henkilön, jota todistelun vastaanottamisen vaiheessa kuullaan asianosaisena, todistajana tai asiantuntijana. Henkilön kuulemisen yhteydessä etänä oleva osallinen pääsee esittämään kysymyksiä aivan vastaavalla tavalla kuin muutkin oikeudenkäyntiin osalliset.

Käräjäoikeus yhtyy arviomuistiossa esitettyihin näkökulmiin siitä, että etäyhteysääntelyn oikeudellisia reunaehdoja on perusteltua arvioida ennen kaikkea oikeudenmukaista oikeudenkäyntiä koskevien vaatimusten kautta eikä niinkään välittömyys- ja suullisuusperiaatteiden kautta.

Tarkoituksenmukaisen oikeudenkäynnin arviomuistiossa lausuttuun käräjäoikeudella ei ole juurikaan huomautettavaa. Etäyhteyksien käyttö asianosaisen koetun oikeudenmukaisen ja myös tuomioistuimen arvovallan kannalta on kuitenkin monitahoinen kysymys.

Hyvin toteutetussa sähköisessä oikeudenkäynnissä välittömyys- ja suullisuusperiaate toteutuu myös etäosallistujan suhteen hyvin pitkälti samalla tavoin kuin paikalla olevan osallisen kohdalla. Oikeudenkäynnissä käsiteltävä asia on asianosaiselle yleensä tärkeä ja hän keskittyy oman asiansa käsittelyyn myös etäyhteyden päässä. Oikeudenkäynti ei siis ole rinnastettavissa tavallisiin kokouksiin, joissa etäosallistuja saattaa oman laitteensa ääressä tehdä kokouksen aikana esimerkiksi omia työtehtäviin, jolloin keskittyminen kokoukseen voi häiriintyä.

On selvää, että eri henkilöt suhtautuvat eri tavoin omaan etäosallistumiseensa. Joku voi pitää varsin luontevana sitä, että suullinen ja kuvallinen kommunikointi toisten kanssa tapahtuu laitteita käyttämällä. Oikeudenkäyntiin osallinen voi olla tietoinen, että matkasta aiheutuvat kustannukset jäävät viime kädessä kuitenkin hänen omaksi vahingokseen. Matkakustannukset eivät aina ole vähäisiä ja matka voi kestää pitkään. Osallinen saattaa kokea etäyhteyden epäämisen jopa niin, että voiko olla mahdollista, ettei tuomioistuin voi sallia etäosallistumista. Eli vastoin osallisen omaa tahtoa tapahtuva määräys saapua tuomioistuimen tiloihin, voi joissain tilanteissa olla omiaan heikentämään tuomioistuimen arvovaltaa.

3. Muut nykytilan arviointia koskevat näkökohdat (arviomuistion kohdat 4.2. ja 4.3.)

Käräjäoikeudella ei ole erityistä lausuttavaa arviomuistiossa kohdassa 4.2. lausutusta.

Käräjäoikeus puoltaa sitä, oikeudenkäyntiä varten on jatkossakin aina varattuna oikeudenkäynnin osallisia ja yleisöä varten aina joku tuomioistuimen tila, mihin oikeudenkäynnin osalliset ja yleisö voivat saapua. Ainakaan vielä tässä vaiheessa ei ole aihetta säätää puhdasta virtuaalioikeudenkäyntiä mahdolliseksi.

4 Tuomarin osallistuminen etäyhteydellä (arviomuistion kohta 5.1.)

5.1.2. Tuomarin etäosallistumisen säätämisen tarpeellisuudesta

Käräjäoikeus kannattaa sitä, että tuomarin etäosallistumisesta säädettäisiin laissa, mutta toteaa, että lain tulisi jättää harkintavaltaa käsittelevälle kokoonpanolle. Esitöissä voidaan ottaa tarkemmin kantaa siihen, missä tilanteissa etäosallistuminen olisi soveliaista ja tarkoituksenmukaista.

Käräjäoikeus on arviomuistiossa esitetyn osalta samaa mieltä siitä, että tuomarin etäosallistuminen käräjäoikeudessa voisi tulla kysymykseen lähinnä tapauksissa, joissa kaikki oikeudenkäyntiin osallistuvat henkilöt osallistuvat valmisteluistuntoon tai pääkäsittelyyn etäyhteydellä, tai käräjätuomarien monijäsenisessä kokoonpanossa istuntosalissa toimitetussa oikeudenkäynnissä siten, että puheenjohtaja tai vähintään yksi kokoonpanon jäsen olisi istuntosalissa.

Käräjäoikeus on arviomuistiossa esitetyn osalta samaa mieltä siitä, että lautamieskokoonpanoihin etäyhteys ei sovellu kovin hyvin.

5.1.3. Tuomarin etäosallistuminen ja asianosaisten oikeus

oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin

Käräjäoikeus on arviomuistiossa esitetyn osalta samaa mieltä siitä, ettei oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin vaatimuksista seuraa kategorista estettä tuomarin etäosallistumiselle suullisiin käsittelyihin. Arvioitaessa etäosallistumisen hyväksyttävyyttä tulee kiinnittää huomiota siihen arviomuistiossakin todettuun, että tuomarin tulee kyetä havainnoimaan istuntoa kokonaisuudessaan riittävällä tavalla ja että prosessinjohto sekä ratkaisukokoonpanon neuvottelut voivat toteutua asianmukaisesti.

Soveliaisuusharkinta tulisi tehdä lähtökohtaisesti tuomioistuimessa perustuen tapauskohtaiseen harkintaan, jossa otettaisiin huomioon käsiteltävänä oleva asia ja sen mahdolliset erityispiirteet sekä tarpeen mukaan osallisten käsitykset istunnon toteuttamistavasta.

Etäyhteyden käytön rajaamiseen laintasoisesti tulee suhtautua pidättyvästi, jotta tuomioistuimen tapauskohtaiselle harkinnalle jää riittävästi tilaa ja että tuomarin etäyhteydellä osallistumista ei tarpeettomasti rajoiteta.

5.1.4 Toteuttamisvaihtoehtoja

5.1.4.1.

Henkilöpiiri:

Käräjäoikeus ei kannata sitä, että rajoitettaisiin tuomarin etäosallistumista siten, että vähintään puheenjohtajan tai jonkun kokoonpanosta tulisi osallistua istuntoon fyysisesti. Oikeudenkäynnin julkisuus voidaan toteuttaa myös sillä tavoin, että yleisölle mahdollistetaan istuntoon osallistuminen videolla. Käytännössä näin on tehtykin esimerkiksi tilanteissa, joissa yleisö ei ole mahtunut istuntosaliin tai yleisöä on mennyt paikalle toiseen istuntopaikkaan ja heidän siirtymisensä aiheuttaisi viivytyksiä.

Käräjäoikeus on arviomuistiossa esitetyn osalta samaa mieltä siitä, että lautamieskokoonpanoihin etäyhteys ei sovellu kovin hyvin ja että puheenjohtajan ja lautamiesten tulisi osallistua käsittelyyn samasta tilasta.

Muiden istuntoon osallistuvien läsnäolo:

Käräjäoikeus on arviomuistiossa esitetyn osalta samaa mieltä siitä, että tulisi välttää tilanteita, joissa asianosaisia tai todistajia kokoontuisi istuntosaliin ilman ratkaisukokoonpanoon kuuluvaa tuomaria. Jo nykyisellään on tilanteita, joissa käsittelykokoonpano on (yksin) läsnä salissa ja osalliset etäyhteydellä toisesta käräjäoikeudesta ja näiden kanssa samasta tilasta ja samalla etäyhteydellä kuullaan myös todistajia. Osalliset ja todistajat ovat siis tosiasiasa läsnä tilassa ilman kokoonpanon jäsentä. Käytännössä ko. tilanteet eivät eroa millään tavalla siitä, jos ratkaisukokoonpanoon osallistuva tuomari ei ole läsnä istuntosalissa, vaan etäyhteydellä.

Käräjäoikeuden käsityksen mukaan kokoonpano pystyy itse parhaiten harkitsemaan millä tavoin osallistuminen on soveliaista ja tarkoituksenmukaista järjestää. Joissakin tilanteissa voi olla tarpeen edellyttää, että asiaan osalliset tulevat paikan päälle ja todistajat kuullaan videolla muualta, joissakin taas todistajat on hyvä kutsua käräjäoikeuteen ja joissakin tilanteissa taas osallisille ja todistajille varataan erilliset kuulemistilat toisesta käräjäoikeudesta.

Asianosaisten suostumus

Käräjäoikeus on arviomuistiossa esitetyn osalta samaa mieltä siitä, että asianosaisille tulisi varata tilaisuus esittää käsityksensä asiasta, ja asianosaisten mielipiteelle tulisi antaa merkitystä harkittaessa menettelyn soveliaisuutta. Päätösvalta tulee olla tuomioistuimella.

Asian ja istunnon laatu

Käräjäoikeus on arviomuistiossa esitetyn osalta samaa mieltä siitä, että mitään asiaryhmää ei tule kategorisesti rajata etäyhteyden ulkopuolelle. Asiaan osalliset osallistuvat usein istuntoon etäyhteydellä myös rikosasiassa. Kokoonpanon sijainnilla ei ole heidän näkökulmastaan ratkaisevaa merkitystä.

Perustellun tai erityisen syyn vaatimus

Käräjäoikeus on arviomuistiossa esitetyn osalta samaa mieltä siitä, että etäyhteyden käytöltä voidaan edellyttää perusteltua tai erityistä syytä. Kynnys soveltamiseen asettuu tuolloin asianmukaiselle tasolle ja antaa tilaa harkinnalle.

5.1.4.2 Sääntelyvaihtoehtoja

Käräjäoikeus kannattaa vaihtoehtoa 1, joka jättää harkinnan tuomioistuimelle.

Käräjäoikeus kiinnittää huomiota siihen, että etäyhteyttä käytetään paljon tilanteissa, joissa kaikki osalliset ovat läsnä etäyhteydellä kukin omasta tilastaan. Käräjäoikeuden käsityksen mukaan osallisiin nähden tällöin ei ole eroa sillä, onko kokoonpano fyysisesti käräjäoikeuden istuntosalissa, videokuulemistilassa vai kotonaan.

Etäyhteyden käyttöä tulee arvioida kokonaisuutena, ei yksin kokoonpanon fyysisen sijainnin kautta.

5.1.4.3. Istuntopaikka ja suullisen käsittelyn julkisuus

Istuntopaikka

Mikäli tuomarin etäyhteydellä osallistuminen sallitaan, tulee kiinnittää erityistä huomiota siihen, missä tilassa kokoonpano tai sen jäsen on. Sallitaanko siis istunto kotoa käsin? Millä tavalla varmistetaan se, että käsittelyyn ei osallistu muita esim. perheenjäseniä tai lemmikkejä tai että kodin äänet eivät häiritse käsittelyä? Voidaanko tätä jättää käsittelijän vastuulle? Tämä lienee kuitenkin se yleisin tilanne, jolla etäyhteydellä osallistuminen toteutettaisiin.

Tähän samaan problematiikkaan liittyy myös tietoturva: Tuomioistuinten käyttämän teknisen yhteyden tulee olla tietoturvallinen. Mikäli kyseessä on vähänkin suurempi tai arkaluontoisempi asia, eivät käsittelijät edes harkitse etäyhteydellä osallistumista ja osallisillekin se sallitaan vain toisesta käräjäoikeudesta Polycom-laitteilla.

Esitöissä olisi hyvä ottaa kantaa siihen, mitä tilaa voidaan ylipäätään pitää soveliaana tuomioistuimen etäosallistumiselle.

Tietoturvasta tarvitaan joka tapauksessa lisää tietoa ja ohjausta. Tietoturvan merkitys korostuu, jos kokoonpano osallistuu etäyhteydellä. Kokoonpanon pitää pystyä harkitsemaan etäyhteyttä sekä omasta että muiden osallistumisen kannalta siten, että sillä on tiedossa tietoturvan todellinen eikä pelkästään oletettu taso eri yhteysmuodoissa.

Suullisen käsittelyn julkisuus

Yleisöjulkisuuden toteutuminen on tärkeää, kun arvioidaan niitä periaatteita, joilla etäyhteyksien käyttöä sallitaan tai rajoitetaan. Haasteeksi saattaa muodostua myös se, että puheenjohtajan pitää pystyä valvomaan järjestystä ja mikäli yleisö on eri tilassa, voi se olla hankalaa. Lisäksi tuomioistuin ei voi tietää etukäteen onko saliin tulossa yleisöä vai ei. Yleensä yleisöä ei ole.

Yleisöjulkisuutta toteutetaan lähtökohtaisesti oikeudenkäyntipaikalla ja tuomioistuimella on velvollisuus valvoa järjestystä. Toisaalta on jo ollut oikeudenkäyntejä, joissa esimerkiksi median edustajat ovat osallistuneet käsittelyyn etäyhteydellä toisesta salista tai jopa istuntopaikasta. Tällöin on katsottu riittäväksi, että esimerkiksi sihteeri on etäyhteyksipaikassa valvomassa tilannetta. Myös läheisten on sallittu osallistua käsittelyyn yleisönä samalla etäyhteydellä, jolla asiaan osallinen osallistuu käsittelyyn. Käytännössä yleisöjulkisuutta on siis toteutettu jo nyt laajemmin kuin vain istuntopaikassa.

Edellä kuvatuissa tilanteissa tuomioistuin on läsnä käsittelyssä sekä yleisöön että ainakin osaan osallisista etäyhteydellä. Mikäli sitä ei katsota ongelmaksi, on perusteltua kysyä, olisiko mahdollista, että kokoonpano olisi läsnä etäyhteydellä muualta kuin istuntopaikalta ja siltä varalta, että paikalle tulee yleisöä, varataan heille tila, jossa käsittelyä voi seurata. Tämä mahdollistaisi mm. etäyhteyden käyttämisen esimerkiksi poissaolajutuissa, joissa ei ole etukäteen tiedossa tuleeko paikalla osallisia tai yleisöä.

Käräjäoikeus kannattaa sitä, että kaikille osapuolille, myös tuomioistuimelle, mahdollistetaan osallistuminen etäyhteydellä. Käsittelyn julkisuus saadaan toteutettua siten, että käräjäoikeuden

tiloista varataan yleisölle tila, jossa he voivat seurata käsittelyä ja nähdä myös todisteet. Tällöin heidän osallistumisensa on toteutettu aivan samalla tavoin kuin asiaan osallisilla. Kuten arviomuistiossa on todettu, on mahdollista säätää siitä, että yleisöltä otettaisiin kuvan tallentamiseen soveltuvat välineet pois.

Käräjäoikeus ei kannata sitä, että tuomioistuimet alkaisivat jakamaan suoratoistolinkkiä tms. yleisölle pyynnöstä ja siten, että sen käyttö tapahtuisi jostain muualta kuin käräjäoikeuden tiloista. Luvaton tallentaminen ja sen myöhempi jakaminen tulisi olemaan ongelma. Valvonta olisi käytännössä mahdotonta. Ongelmaksi muodostuisi myös se, miten suoratoisto vaikuttaisi kuultaviin ja heidän kertomuksiinsa.

Oikeudenkäynnin julkisuuden toteuttaminen ei edellytä sitä, että koko oikeudenkäynti tallennettaisiin ja että tallennetta saisi rajoituksetta tulla katsomaan myöhemmin.

5.1.5. Vaikutukset

Käräjäoikeus on arviomuistiossa esitetyn osalta samaa mieltä siitä, että tuomarin etäosallistuminen tulisi kysymykseen etenkin valmisteluistunnoissa ja suppeahkoissa riita-asioiden pääkäsittelyissä. Rikosasioissa tuomarin osallistuminen etäyhteydellä olisi harvinaisempaa.

5.1.6. Johtopäätökset

Oulun käräjäoikeus on arviomuistiossa esitetyn osalta samaa mieltä johtopäätöksissä esitetyn osalta.

5. Asianosaisen suostumusedellytyksen keventäminen (arviomuistion kohta 5.2)

Pääsäännön on jatkossakin syytä olla, että asianosaisen etäosallistuminen tulee kyseeseen vain hänen suostumuksellaan. Käräjäoikeus puoltaa, että suostumusedellytyksestä voitaisiin erityistilanteissa luopua arviomuistiossa lausutuina tavoin. Luopuminen voi koskea myös rikosasioita.

6. Etäyhteyden käytön edellytykset todistelua vastaanotettaessa (arviomuistion kohta 5.3)

Käytännössä etäyhteyshmahdollisuuden arviointi lähes poikkeuksetta tapahtuu soveliaisuusharkinnan pohjalta. Käräjäoikeus puoltaa sitä, että muistiossa ehdotetuoin tavoin arviointi jäisi yleisen soveliaisuusharkinnan kautta tapahtuvaksi.

Yksi keskeisistä etäkuulemisen soveliaisuusarviontiin kuuluvista seikoista on se, missä kuultavan on tarkoitus olla kuulemisensa aikana. Etäkuulemisen tulee tapahtua sellaisesta tilasta, missä kuultava voi vapaasti ja ilman ulkopuolista vaikuttamista antaa oman kertomuksensa. Tämä pitää sisällään sen, että tilan on oltava rauhallinen eikä kuultavaan kohdistu uhkaa, painostusta tai johdattelua kameran välittämän kuvan ja äänen ulkopuolelta.

Parhaiten kaikki tämä on toteutettavissa ja kontrolloitavissa, kun etäkuuleminen tapahtuu hyödyntämällä toisen käräjäoikeuden tai muun viranomaisen tilojen videolaitteita. Esteitä ei ole sillekään, että asianosaisen kuuleminen toteutetaan oikeudenkäyntiavustajan tiloista. Kuultavan oma kotikin voi jossakin tilanteissa olla paikka, mistä hänen kuulemisensa voidaan soveliaasti toimittaa.

Onnistuneesti ja luotettavasti etäkuulemisiä on pystytty toteuttamaan myös sairaalasta käsin. Etäkuuleminen on pystytty toteuttamaan rauhallisesti ja luotettavasti, kun kuultavana on ollut varusmiespalvelusta suorittanut henkilö, joka kuulemisensa aikana on ollut niin sanotussa loppusodassa. Eli varsin monenlaiset tilat voivat sopia etäkuulemiseen.

7. Pakkokeinot (arviomuistion kohta 5.4)

5.4. Pakkokeinojen ja poissaolon seuraamusten soveltamisalan laajentaminen

Oulun käräjäoikeus toteaa, että käytännössä ei ole esiintynyt ongelmia sen suhteen, että etäyhteydellä osallistujat eivät olisikaan osallistuneet istuntoon. Yleensä ongelmat ovat nähtävissä jo etukäteen, joissa tilanteissa esimerkiksi etäyhteydellä osallistumista kotoa käsin omalla puhelimella ei sallita.

Yhteyksien heikko laatu ja osallisten tekniset taidot ovat olleet ongelma, mikä taas on johtanut siihen, että etäyhteydellä osallistuminen sallitaan vain poikkeuksellisesti muualta kuin jonkin viranomaisen tiloista. Tällöin taas pakkokeinot ovat käytössä.

8. Sääntelyn yhdenmukaistaminen ja kokoaminen yhteen (arviomuistion kohta 5.5.)

Käräjäoikeudella ei ole huomautettavaa siihen, että säännökset koottaisiin yhteen oikeudenkäymiskaaren lukuun ja mihin sitten viitattaisiin muissa laeissa.

Tämän lausunnon ovat valmistelleet kärjätuomarit Sari Leppäluoto ja Heikki Sneck.

Turtiainen Kari
Oulun käräjäoikeus